

ADAM DRATH – GEOLOG I BADACZ AFGANISTANU

Anna Fedirko, Janusz Fedirko

Adam Drath – geologist and researcher of Afghanistan

Abstract: This article presents an outline of the life and scientific work of Adam Drath. He is a figure barely known to few geologists, and referred to occasionally and marginally during presentations of Polish achievements in Afghanistan or anniversary publications of his university – Mining Academy (now AGH). A. Drath is one of the Poles who reached probably the highest position in foreign service – in 1942 Darth became chief geologist of the Ministry of Mines in the Kingdom of Afghanistan. That is why, in authors' opinion, this character deserves a closer presentation. Despite successes in the represented scientific discipline, his name is not mentioned in encyclopedias or biographical and professional publications, though his scientific achievements are significant.

Keywords: Adam Drath, geology, Mining Academy, Afghanistan, Hindu Kush, Kabul

Zarys treści: Przedstawiono sylwetkę – zarys życia i działalność naukową Adama Dratha. Jest to postać w nauce znana ledwie niektórym geologom, a przypomiana okazjonalnie i marginalnie przy prezentacji polskich osiągnięć w Afganistanie i w wydawnictwach jubileuszowych jego rodzimej uczelni – Akademii Górniczej (obecnie AGH). A. Drath należał do Polaków, którzy w obcej służbie, na kontraktowym wyjeździe osiągnęli bodaj najwyższe stanowiska – w 1942 r. został Naczelnym Geologiem Ministerstwa Górnictwa Królestwa Afganistanu. Jego postać zasługuje na przybliżenie, gdyż do tej pory Adam Drath, mimo odniesionych sukcesów w reprezentowanej przez siebie dyscyplinie naukowej, nie zaistniał w wydawnictwach encyklopedycznych, biograficznych i branżowych, nawet specjalistycznych.

Słowa kluczowe: Adam Drath, geologia, Akademia Górnicza, Afganistan, Hindukusz, Kabul

Wprowadzenie

Nie odnotowują biogramu Adama Dratha największe polskie wielotomowe wydawnictwa encyklopedyczne i biograficzne (np. *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN* – 31 tomów), *Britannica – edycja polska* – 49 tomów, *Historia Nauki Polskiej* – 9 tomów, *Uczni polscy XIX i XX wieku* – 4 tomy, *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii* – 5 tomów, *Słownik Biograficzny Techników Polskich* – 22 tomy). Jego życiorys można odtworzyć jedynie na podstawie krótkich wspomnień jego współczesnych, komunikatów uczelnianych, historii jego macierzystej Akademii Górniczej (obecnie Ak-

Fot. 1. Adam Drath (1904–1942)

Źródło: Archiwum AGH,teczka osobowa Adama Dratha.

Source: AGH Archives, Adam Drath's personal file.

demii Górniczo-Hutniczej) i kilku artykułów pisanych na podstawie już istniejącej, skromnej literatury. Autorzy uważają, że jego postać i dokonania naukowe zasługują na większą uwagę nie tylko okazjonalnie, najczęściej przy jubileuszach czy też przedstawianiu polskich dokonań w Afganistanie. Drath był jednym z wielu Polaków, którym okresowa utrata niepodległości Polski w czasie II wojny światowej zgotowała los emigrancki bez jasnej wizji szybkiego powrotu do Ojczyzny. I choć na zagraniczne badania wyjechał dobrowolnie, losy kraju wprzęgły się w jego życiorys tak nieszczęśliwie i tragicznie, że już Polski, macierzystej Akademii Górniczej ani swych najbliższych więcej nie zobaczył. Zmarł w Afganistanie w trakcie prowadzonych tam geologicznych, poszukiwawczych badań terenowych. Miał wówczas ledwie 38 lat.

Adam Drath (fot. 1) należał w latach 30. XX w. do elity wybitnych inżynierów polskich. Pochodził z Sieniawy nad Sanem, gdzie spędził dzieciństwo. Po ukończeniu edukacji na poziomie średnim na Pomorzu, w Toruniu, jego dalsza kariera była związana z Krakowem, z Akademią Górniczą, gdzie zdobył naukowe cenzusy

świadczące o wybitnych zdolnościach, kwalifikacjach i kompetencjach. Były one potwierdzone przynależnością do ekskluzywnych korporacji zarówno w kraju, jak i za granicą. Studia stacjonarne i terenowe prowadził na trzech kontynentach.

Zmarł w Afganistanie w okresie narodowej, a także rodzinnej gehenny¹. Wiedza o nim jest niepełna – okres afgański, będący ukoronowaniem jego naukowej kariery jest nieudokumentowany i okryty nimbem tajemniczości. Wojna, brak kontaktu z Ojczyzną i działalność w dalekim kraju o rachitycznej infrastrukturze, dopełniają dramatu uczonego, który zamiast zdobyć kolejne, wielkie doświadczenie zawodowe zostawił tam młode życie kończące wyśmienicie zapowiadającą się karierę.

Dzieciństwo, młodość, edukacja

Adam Marian Czesław Drath urodził się 2 października 1904 r. w Sieniawie, powiat jarosławski (województwo lwowskie). Rodzicami jego byli: Zygmunt, doktor medycyny (ur. w 1869 r.) i Joanna Malwina z Reymanów (ur. w 1883 r.). Dnia 7 listopada 1904 r. tamże został ochrzczony, a jego rodzicami chrzestnymi byli: Eugenia Sochacka i Gustaw Ostrowski. Zapis księgi metrykalnej (*Księga...*) informuje, że przyszedł na świat w rodzinie wyznania rzymskokatolickiego. Edukację rozpoczął w szkole powszechnej w Jarosławiu i zakończył ten etap kształcenia we Lwowie, następnie kontynuował ją tamże w gimnazjum klasycznym. Szkołę średnią ukończył w Toruniu, gdzie przeniosła się jego rodzina – rodzice i brat Tadeusz. Tam otrzymał w 1922 r. świadectwo dojrzałości. Wcześniej, jako szesnastolatek, w 1920 r. zgłosił się do wojska w okresie wojny polsko-sowieckiej.

Po zdaniu matury przyjechał do Krakowa i wstąpił w mury młodej, powstałej w 1919 r., prężnie rozwijającej się i coraz bardziej znanej w kraju Akademii Górniczej (AG). Przedmiotem jego studiów zostało górnictwo. Immatrykulacja nastąpiła w 1922 r., w czwartym roku istnienia AG. Był wyróżniającym się studentem, o czym świadczą zapisy w indeksie. Przed ukończeniem kształcenia na poziomie wyższym, w 1927 r., objął obowiązki asystenta przy Katedrze Geologii Stosowanej. Od początku drogi naukowej miał silną predylekcję w kierunku badań petrograficznych węgla (Drath, Stutzer 1931).

Dnia 16 grudnia 1929 r. Adam Drath obronił pracę dyplomową (Sulima-Samujłło 1979), której promotorem był prof. Karol Bohdanowicz (1864–1947), otrzymując dyplom AG nr 218 i patent inżyniera² górniczego w dniu następnym (*Kronika...* 1979). Był jednym z 58 absolwentów Wydziału Górniczego w 1929 r. W trakcie studiów na AG przez rok równoległe zgłębiał wiedzę w Katedrze Geologii Stosowanej. Po ukończeniu górnictwa pochłonęła go geologia. Przeprowadził także gruntowną kwerendę literatury geofizycznej. Inżynier Drath w swej naukowej ścieżce konsekwentnie

¹ W Dachau został zakatowany młodszy brat Adama Dratha, także absolwent AG w Krakowie (Wydziału Hutniczego), Tadeusz Zbigniew Drath (1906–1941).

² W okresie międzywojnia stopień inżyniera był uznawany za tytuł naukowy.

kontynuował zainteresowania petrografią węgla, o czym świadczą wybierane i zgłębiane przez niego tematy badawcze (Bocheński 1950).

W dniu 22 września 1936 r. ożenił się z Ireną Kmiotowicz (ślub w obrządku rzymskokatolickim w Krakowie). U schyłku lat 30. XX w. przyszedł na świat ich syn (*Księga...*).

Stypendia i studia zagraniczne

W dniu 28 listopada 1930 r. Adam Drath wyjechał na stypendium zagraniczne Funduszu Kultury Narodowej. Udał się do Niemiec, Francji i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (Bocheński 1950).

Studia zagraniczne rozpoczął od Niemiec. W Akademii Górniczej we Freibergu, pod kuratelą wybitnego znawcy tematyki, profesora O. Stutzera, studiował metody metalograficzne badań rud i petrografię skał palnych. Z zastosowaniami praktycznymi zapoznał się w kopalniach węgla pod Dreznem i Zwickau, a z problematyką wydobywania i przerobu węgla brunatnego – w odkrywkowych kopalniach w okolicach Lipska. Następnie udał się na studia do Berlina, gdzie w okresie od 20 lutego do 11 maja 1931 r. uczył się na wykładach na Politechnice Berlińskiej (geofizyka) i równolegle w Instytucie Geologicznym. Petrografię węgla kamiennego zgłębiał w Instytucie Paleobotaniki i Petrografii Skał Palnych u Waltera Gothana, autorytetu w tej dziedzinie. Potem odwiedził góry Harz, gdzie wziął udział w ćwiczeniach prowadzonych przez profesora Hermana Reicha. Stamtąd udał się do Akademii Górniczej w Clausthau, następnie do Instytutu Geofizycznego w Getyndze, po czym zwiedził kopalnię Rammelsberg koło Goslar. W maju i czerwcu 1931 r. inż. Drath uczestniczył w badaniach i pomiarach magnetycznych w okolicach Hamburga oraz grawimetrycznych w Westfalii, prowadzonych pod egidą Instytutu Geologicznego w Berlinie. Następnie zapoznał się z westfalskimi zakładami wydobywczymi i poznał pracę oraz tryb szkolenia szkoły górniczej w Bochum. W instytucjach naukowych, kopalniach i szkołach górniczych interesował się zarówno metodami, jak i organizacją pracy.

We Francji był krótko – miesiąc. Udał się do Lille (Nord-Pas de Calais) – centrum zagłębia górniczo-hutniczego na północnym wschodzie kraju, gdzie zapoznał się z najnowszymi osiągnięciami francuskimi w zakresie górnictwa w Instytucie Węgla Uniwersytetu Technicznego. Stamtąd przeniósł się do Paryża, do Muzeum Historii Naturalnej (*Musée national d'histoire naturelle*), gdzie u profesora Lacroix zdobywał wiedzę o nowych metodach badań rud, stosowanych we Francji.

Pod koniec lipca 1931 r. przybył do USA, 7 sierpnia znalazł się w Bostonie (Massachusetts). Podjął studia w najlepszych uczelniach amerykańskich. Czas dzielił

między *University of Harvard* i *Massachusetts Institute of Technology* (MIT)³. Uczęszczał na zajęcia z geofizyki teoretycznej i stosowanej, szacowania złóż, geologii stosowanej i badań mikroskopowych rud. Po 9 miesiącach studiów, 11 maja 1932 r. uzyskał stopień *Master of Science* na Harvardzie. Ów okres amerykańskich zmagani naukowych potwierdza bardzo wysoką ocenę zdolności, również lingwistycznych, Dratha, a także jakości procesu nauczania w jego macierzystej, młodej wówczas, Akademii Górniczej. Wszystko to, poparte tytaniczną pracą, pozwoliło mu na osiągnięcie sukcesu.

Po bostońskim dyplomie Drath udał się na kilkumiesięczny objazd USA będący od strony praktycznej dalszą częścią stypendium. Rozpoczął od okolic Jeziora Górnego, gdzie zwiedził kopalnię miedzi rodzimej Hecla and Calumet (Michigan). Zwiedził także kopalnie miedzi Butte (Montana) i Bingham Canyon⁴ (Utah). Zapoznał się również z wydobywaniem złota – odwiedził Comstock (Nevada) i Argonaut (Kalifornia). Interesował się eksploatacją ropy naftowej, stąd jego wizyty przy odwiertach nad Pacyfikiem, a także nad Zatoką Meksykańską, w Teksasie, Oklahomie i Luizjanie. Górnictwo rud cynku i ołowiu też wzbudziło jego zainteresowanie – pojechał do Joplin i innych kopalni w Missouri, aby poznać metody badań geologicznych i geofizycznych, stosowanie ich w praktyce, oraz organizację i warunki pracy. Pobyt w Ameryce ukończył 19 sierpnia 1932 r., opuszczając kontynent drogą morską przez port nowojorski (Bocheński 1950).

Praca zawodowa

Od 1927 r. Drath zatrudniony był na stanowisku młodszego asystenta w Katedrze Geologii Stosowanej Akademii Górniczej, kierowanej profesora Karola Bohdanowicza. Od 1 września 1928 r. do 31 marca 1930 r. pracował równolegle jako geolog w Galicyjskim Towarzystwie Kopalni w Libiążu przy poszukiwaniu rud cynku i ołowiu oraz węgla kamiennego. Od 15 lipca 1930 r. prowadził badania sejsmiczne na Podkarpaciu, zleczone przez S.A. Pionier we Lwowie dla Komisji Soli Potasowych Ministerstwa Przemysłu i Handlu, a wykonywane przez niemieckie przedsiębiorstwo Seismos.

Pod koniec sierpnia 1932 r. Drath wrócił na uczelnię z dwudziestomiesięcznego wyjazdu stypendialnego do USA. Już 1 września, a więc 12 dni po opuszczeniu Nowego Jorku, zameldował się we Lwowie celem podjęcia nowych obowiązków.

³MIT należy do najlepszych uczelni technicznych na świecie, powstała w 1861 r. Unikatową jej cechą jest łączenie nauczania akademickiego z uczestnictwem w badaniach naukowych. Była to tego typu pierwsza wyższa szkoła techniczna na świecie – badania tam prowadzone zapoczątkowały nowe gałęzie techniki.

⁴Współcześnie Bingham Canyon uchodzi za największą odkrywkową kopalnię na świecie, gdzie pozyskiwana jest ruda miedzi i wydobywa się złoto.

Został zakontraktowany przez Państwowy Instytut Geologiczny w Warszawie do realizacji projektu dotyczącego geosejsmiki na Podkarpaciu. Badania zlecił lwowski Pionier. Praca terenowa absorbowała Dratha do późnej jesieni. Po realizacji zadania wrócił do Krakowa. Dnia 1 stycznia 1933 r. został mianowany asystentem w Katedrze Geologii Stosowanej AG. Organizował zajęcia (wykłady i ćwiczenia) z mikroskopowego badania węgla. Powoli zaczynał spłacać dług wobec Funduszu Kultury Narodowej, któremu zawdzięczał finansowanie niedawnej naukowej podróży. Na wspomnianych zajęciach przedstawiał swe stypendialne spostrzeżenia. Od dnia 1 stycznia 1934 r. był starszym asystentem w Zakładzie Geologii Stosowanej AG. Cały czas pracował naukowo pod kierunkiem Karola Bohdanowicza (*Akademia Górnicza w Krakowie* 1935), w latach 1920–1925 prezesa Polskiego Towarzystwa Geograficznego, wybitnego znawcy geologii także Azji Środkowej⁵.

W Zakładzie współpracował z dr. inż. Zygmuntem Mitera⁶ i dr. Stanisławem Jaskólskim⁷. Warto wspomnieć, że wówczas Zakładem Geologii Ogólnej AG kierował Walery Goetel, uczony równie wybitny jak Karol Bohdanowicz. Na Wydziale Górniczym AG nie brakowało innych wyrazistych osobowości naukowych, z którymi Drath zapewne utrzymywał kontakty: prof. dr hab. inż. Witold Budryk⁸ czy też jego prawie rówieśnik, dr inż. Andrzej Bolewski⁹. Cała trójka – Budryk, Bolewski i Drath – została później, w przededniu wojny, jedynymi doktorami Akademii Górniczej, którzy w macierzystej uczelni zdołali sfinalizować habilitację. Adam Drath pracował wówczas w świeżo wybudowanym gmachu głównym uczelni przy al. Mickiewicza 30, na parterze w skrzydle północnym.

W dniu 1 maja 1934 r. Drath został przyjęty w poczet członków Komitetu Geofizycznych Metod Poszukiwawczych Amerykańskiego Instytutu Inżynierów Górniczych i Hutniczych w Nowym Jorku. W USA należał także do dwóch innych elitarnych korporacji technicznych. W czasie wakacji (lipiec, sierpień) wykonywał dla Polminu zdjęcia geologiczne między Białą a Dunajcem. Rok akademicki 1935/1936 stanowił bardzo ważną cezurę w życiu młodego naukowca. Bohdanowicz przechodził wówczas na emeryturę. Drath objął po nim, na jego życzenie, wykłady z zakresu geologii złóż węglowych, co dla asystenta było niewątpliwie wyróżnie-

⁵ Na temat prof. K. Bohdanowicza i jego osiągnięć w Azji Środkowej zob. m. in.: Ślabczyński 1992; Grad 1983; Wójcik 1997 oraz literatura tamże.

⁶ Kolega i bliski współpracownik A. Dratha dr inż. Z. Mitera (1903–1940) był jednym z trzech pracowników AG w Krakowie (obok dr. inż. Augustyna Jelonka i mgr. inż. Tadeusza Ramzy) zamordowanych w Katyniu.

⁷ Po wojnie profesor Stanisław Jaskólski (1896–1981) od 1951 r. kierował Katedrą Złóż Rud.

⁸ Prof. W. Budryk kierował wówczas Zakładem Górnictwa I i Przeróbki Mechanicznej, Zakład II prowadził prof. Feliks Zalewski.

⁹ Prof. dr hab. Andrzej Bolewski (1906–2002) był aresztowany przez Niemców 6 listopada 1939 r. w auli UJ (Sonderaktion Krakau); w latach 1936–1969 kierował Zakładem Mineralogii i Petrografii AG, a następnie AGH. Członek polskiej delegacji na konferencję poczdamską (współ z prof. W. Goetlem), dr h.c. AGH (1984).

niem i docenieniem przez mistrza jego dokonań i postępów związanych z rozwojem reprezentowanej przez Dratha dyscypliny naukowej.

Zajęcia Dratha były popularne wśród studentów – był uznanym pedagogiem. Biograf K. Bohdanowicza, wypowiadając się na temat jego wychowanków, zauważa: „Mitera i Drath wnieśli nowy oddech do galicyjskiej atmosfery Akademii Górniczej. Ich wykłady z geologii węgla oraz geofizyki stosowanej cieszyły się ogromnym powodzeniem” (Wójcik 1997).

Drath wiosną 1936 r. obronił doktorat napisany pod kierunkiem swego mentora – K. Bohdanowicza (Bocheński 1950), tytuł doktora nauk technicznych przyznała mu Rada Wydziału Górniczego AG 11 lutego albo 3 marca (Wacławik 1999). Był to szósty doktorat w historii uczelni i jedyny w 1936 r. (co było istotnym wydarzeniem w życiu przedwojennej AG, kiedy to obrony doktoratów odbywały się średnio co trzy lata).

W składzie osobowym Wydziału Górniczego AG na rok akademicki 1935/36 nota biograficzna A. Dratha (jeszcze przed uzyskaniem doktoratu) należy do najdłuższych. Warto ją przytoczyć, gdyż przedstawiono w niej sukcesy i zaszczyty, których dostąpił już jako asystent. Brzmi ona następująco¹⁰: „Adam Drath, inżynier górniczy, Master of Science Uniwersytetu Harwarda w Cambridge, Mass. Stany Zjednoczone, członek Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych, członek Polskiego Towarzystwa Geologicznego, członek American Institute of Mining and Metallurgical Engineers w Nowym Jorku, członek Technicznego Komitetu Geofizycznych Metod Poszukiwawczych A.I.M.M.E., członek American Association for the Advancement of Science w Waszyngtonie – wykłada badania mikroskopowe węgla i rud” (*Akademia Górnicza w Krakowie* 1935)¹¹.

Powyższa notka, prezentująca skrótowo osiągnięcia asystenta, wygląda imponująco na tle informacji o innych naukowcach. Władze uczelni świadome były wyjątkowości swego młodego pracownika, nieprzeciętnie pracowitego i uzdolnionego trzydziestolatka, wiążąc z nim ogromne nadzieje na przyszłość, w perspektywie najbliższych lat.

Rozprawa doktorska A. Dratha dotyczyła zagadnień geologicznych węgla brunatnego w kopalni „Zygmunt” w Porębie koło Zawiercia. Została wydana w 1935 r. w Warszawie z zapomogi Akademii Nauk Technicznych, po zreferowaniu jej przez

¹⁰ We wszystkich cytatach zachowano oryginalną pisownię.

¹¹ Zapis w składzie osobowym dwa lata później brzmiał: „Drath Adam, inżynier górniczy, doktor nauk technicznych, master of science Uniwersytetu Harward w Cambridge, Mass., Stany Zjednoczone, współpracownik Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności, członek Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych, członek Polskiego Towarzystwa Geologicznego, członek American Institute of Mining and Metallurgical Engineers w Nowym Jorku, członek Komitetu Technicznego Geofizycznych Metod Poszukiwawczych A.I.M.M.E. (podkomitet współpracy z zagranicą), członek American Association of Science w Waszyngtonie – wykłada metody badań węgla, skał ropnych i solnych seryj” (*Akademia Górnicza w Krakowie* 1937),

autora i dyskusji naukowej na posiedzeniu Wydziału II ANT 11 stycznia 1935 r. w stolicy (Drath 1935). W dniu 8 czerwca 1936 r. naukowiec został współpracownikiem Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności. Miał wówczas niespełna 32 lata.

Lipiec 1936 r. młody doktor spędził na sporządzaniu ekspertyzy geologicznej, oceniając możliwość występowania rud żelaznych w majątku Kamienne w Klesowie (województwo wołyńskie) dla Związku Celowego Powiatów Śląskich dla Eksploatacji Kamieniołomów (Bocheński 1950). W sierpniu 1936 r. ponownie wyjechał do Niemiec, znów na stypendialny pobyt. Jednomiesięczną podróż sfinansował – podobnie jak poprzednią – Fundusz Kultury Narodowej. Naukowiec zapoznał się tam z postępowaniem metod badań petrograficznych węgla, a sprawozdanie z rezultatów wyjazdu przedstawił w „Przeglądzie Górniczo-Hutniczym” (Drath 1937a).

Następne miesiące w życiu Dratha zajęła codzienna praca w AG: zarówno naukowa, jak i dydaktyczna. Uczelnianą codzienność przerwał w maju 1937 r. kolejny, dwumiesięczny wyjazd na Górną Śląsk. Drath wykonywał tam ekspertyzę dla The Henckel von Donnersmark Beuthen Estates Limited. Dotyczyła ona ewentualnego występowania rud żelaza w powiecie tarnogórskim. W lipcu udał się w towarzystwie dyrektora górniczego, inż. Klukowskiego, na miesiąc do Grecji celem zbadania tamtejszych złóż rud żelaza, manganu, a także pirytów i chromu (Białas, Szybiński 1959) oraz przydatności ich wykorzystania w przemyśle. Wynikiem prac Dratha było odkrycie złóż molibdenitu. Wrócił do Grecji 1 listopada 1937 r. i prowadził tam prace poszukiwawcze za tym minerałem. Również w Polsce, rok wcześniej, w powiecie Sarny¹² Drath prowadził z sukcesem podobne poszukiwania molibdenitu z ramienia Państwowego Instytutu Geologicznego (Drath 1937b, 1938b). Badał wówczas wycinkowy obszar krystalicznego masywu wołyńskiego wykonując jego zdjęcia magnetyczne (Białas, Szybiński 1959).

Jego naukowa praca w uczelni cały czas oscylowała wokół problematyki petrografii węgla (Drath 1937a, 1938ac), w której był już niekwestionowanym autorytetem. W latach 1938 i 1939 intensywnie prowadził badania w kopalniach Radzionków i Dębieńsko na Górnym Śląsku. Zakres jego głównych wówczas zainteresowań to *boghed*¹³ występujący na terenie objętym eksploatacją. W czerwcu 1939 r. na podstawie pracy *Badania petrograficzne boghedu z kopalni Radzionków, Górny Śląsk* (Drath 1939b) „habilituje się na docenta”, jak mówiono przed wojną. Tematyką tą interesował się już wcześniej (Drath, Jaskólski 1936; Drath 1938c)¹⁴. Przewód habilitacyjny został

¹² Sarny znajdowały się w województwie poleskim, a od 16 XII 1930 r. w województwie wołyńskim.

¹³ Boghed – nieuwarstwiony węgiel barwy brunatnoczarnej powstały ze szczątków glonów. Posiada własności pośrednie między węglem kamiennym a łupkiem naftowym. Stosowany jako surowiec energetyczny, służy także przy produkcji węglowodorów parafinowych i etylenowych

¹⁴ Praca także w: Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego, t. 12, 1936, (Drath 1936); także w: Życie Techniczne, Lwów marzec 1938 (Drath 1938c).

przyspieszony ze względu na nowe, czekające go zadanie. Habilitacja Dratha była trzecią¹⁵ i ostatnią przed wojną w historii Akademii Górniczej.

Przed II wojną powstały mocne podwaliny późniejszego Wydziału Geologicznego. *Spośród wychowanków AGH wybitną rolę odegrali wówczas profesorowie: Tadeusz Bocheński (1901–1958), Andrzej Bolewski¹⁶ (ur. 1906), późniejszy organizator i prezes Centralnego Urzędu Geologii, Roman Krajewski (1906–1993) oraz doktorzy Adam Drath (1904–1942) i Zygmunt Mitera (1903–1940). Zespół ten przygotował podstawy do powołania w 1946 r. Wydziału Geologiczno-Mierniczego, którego pierwszym Dziekanem był profesor Stefan Czarnocki, a po jego śmierci funkcję tę przejął profesor Wojciech Rogala (Maneck, brak roku wydania). W okresie międzywojennym Akademia Górnicza w strukturze dwuwyziałowej (Wydziały Górniczy i Hutniczy) wykształciła 795 inżynierów, w latach 1919–1939 wydano 571 dyplomów górniczych i 224 hutniczych (*Historia...*, brak roku wydania).*

W 1938 r. Karol Bohdanowicz – już jako emerytowany profesor AG w Krakowie – przeniósł się do Warszawy i objął kierownictwo Instytutu Geologicznego. Pozostał na tym stanowisku do wybuchu II wojny światowej. Kierownictwo katedry na AG piastował wówczas, po wielkim geologu, w *charakterze profesora zwyczajnego doc. inż. Stefan Czarnocki*¹⁷ (Białas, Szybiński 1959).

Tło i decyzja wyjazdu do Afganistanu

W 1921 r. Rzeczpospolita Polska nawiązała kontakty dyplomatyczne z Afganistanem. Pokłosiem tej współpracy była m.in. umowa handlowa uszczegółowiona w drugiej połowie lat 30. XX w. Polska zobowiązała się do pomocy gospodarczej Afganistanowi. To polskie wsparcie konkretyzowane i finalizowane szczególnie od 1937 r. miało się przejawiać także w zakresie naukowym. Azjatycki kraj nie miał żadnej wyższej uczelni, w związku z czym dotkliwie odczuwał braki wykwalifikowanych kadr. Rząd Afganistanu wstępnie zgłosił zapotrzebowanie na trzech specjalistów – geologa, meteorologa i chemika. Polska pomoc na tym odcinku, po doświadczeniach owej trójki pionierów, miała się dynamicznie się rozwijać. Afgańczycy ujawnili chęć szerokiej współpracy z Polakami. Po pierwszych doświadczeniach (Polacy pracowali tam od 1937 r.) cenili ich jako dobrych fachowców i, co nie mniej istotne,

¹⁵ Po W. Budryku i A. Bolewskim (Bolewski 1994).

¹⁶ A. Bolewski zmarł w 2002 r.

¹⁷ Prof. S. Czarnocki (1878–1947), geolog, badacz Kaukazu i jego zasobów, naukowiec o różnorodnych zainteresowaniach, od 1922 r. w Polsce, pracował w Instytucie Geologicznym w Warszawie (w latach 1937–38 był jego dyrektorem), następnie przeniósł się na AG do Krakowa, wymieniając się z prof. Bohdanowiczem stanowiskami – został na miejsce Bohdanowicza kierownikiem Katedry Geologii Stosowanej, a Bohdanowicz dyrektorem Instytutu Geologicznego w Warszawie. Internowany w Sachsenhausen (Słabczyński 1992).

zdecydowanie tańszych od przedstawicieli innych europejskich nacji. Również dlatego, że Polska nie stawiała żadnych warunków natury politycznej, co nie było obojętne po doświadczeniach Afganistanu z krajami europejskimi w XIX w. Rozwój sytuacji w regionie w latach 30. XX w. napawał władze afgańskie pewnymi obawami, a liczna obecność Niemców w Afganistanie z związku z planami Hitlera podboju Indii Brytyjskich nakazywała daleko posuniętą ostrożność (Fedirko 2006).

Polski rząd zaczął rekrutację specjalistów. Wstępnie wybrano kilkadziesiąt reprezentujących zawody, na które zgłosili zapotrzebowanie Afgańczycy.

Późną wiosną 1939 r. Adam Drath otrzymał skonkretyzowaną propozycję wyjazdu do Afganistanu. To wyzwanie miało zadecydować w znacznym stopniu o dalszej karierze uczonego. Jechał tam zdobyć nowe, praktyczne doświadczenia zawodowe, które wespół z publikacjami na temat górnictwa i perspektyw jego rozwoju w Afganistanie miały go doprowadzić do profesury w macierzystej uczelni. Wyjazd w przededniu wielkiego konfliktu nieuchronnie zbliżającego się od Zachodu (nie przypuszczano wówczas, że także Sowieci napadną na Polskę) dodatkowo skomplikował plany młodego docenta. Drath był jednak optymistą, obiecano mu, że zaraz po aklimatyzacji w Afganistanie dołączy do niego najbliższa rodzina. Dodatkowym motywem skłaniającym go do wyjazdu była też zapewne obecność dr. Edwarda Stenza, doświadczonego badacza, wybitnego już wówczas geofizyka, sejsmologa, meteorologa i hydrografa¹⁸. Skład trzysobowej polskiej ekipy naukowców uzupełniał chemik z Politechniki Warszawskiej inż. Zbigniew Jastrzębski¹⁹, który w Afganistanie miał kierować laboratorium badawczym materiałów budowlanych.

¹⁸ Dr E. Stenz był w momencie wyjazdu do Afganistanu w pełni ukształtowanym uczonym. Miał na swym koncie 167 publikacji naukowych (w tym 4 książki lub broszury) i kilkanaście lat badań. Przebywał w Afganistanie w latach 1939–1948. Jako klimatolog Stenz był twórcą afgańskiej służby meteorologicznej (Centralne Obserwatorium Meteorologiczne w Kabulu oraz 10 filii w: Kabulu, Dar Amian, Paghman, Jalalabad, Ghazni, Gadles Koda, Girisz, Farah, Herat i Baghlan), był profesorem fizyki ogólnej, elektryczności, chemii fizycznej, elementów fizyki atomowej, matematyki, geofizyki na Uniwersytecie Kabulskim, twórcą podziału klimatycznego Afganistanu (opracował dane klimatyczne dla całego kraju wyznaczając w nim 4 strefy klimatyczne), autorem skryptu dla studentów, hydrografem (badania w całym kraju, podział hydrograficzny państwa), sejsmologiem, prekursorem badań geograficznych i ich organizatorem w Afganistanie (Stenz 1949, Walaszek 1979). Był też autorem „afgańskiego czasu strefowego”, jak sam określił swe dokonanie (Stenz 1944).

¹⁹ Inż. Z. Jastrzębski (1910–1995), chemik, zastępca dyrektora Drogowego Instytutu Badawczego przy Politechnice Warszawskiej (1939). W Afganistanie piastował stanowisko dyrektora Departamentu Nauki i Badań w Kabulu do 1943 r. Po wojnie na emigracji, m.in. prof. Polish University College w Londynie (1948–1953), prof. Lafayette College w Eaton (Pensylwania, USA). Zorganizował w Afganistanie pierwsze laboratorium badawcze materiałów budowlanych (Stenz 1944). Jego pracę dyskutowali inni koledzy inżynierowie pod kątem przydatności miejscowych materiałów budowlanych dla realizowanych przez nich projektów. Prace inż. Z. Jastrzębskiego były pionierskie i jasno określały w sposób praktyczny, sprawdzony laboratoryjnie, możliwości wykorzystania miejscowych zasobów surowców mineralnych, z których nie wszystkie mogły być używane bez negatywnych skutków na potrzeby inżynierii przeżywalnej wówczas w Afganistanie bujny rozkwit. Dzięki pracy laboratorium inż. Z. Jastrzębskiego łatwo było bez ryzyka stwierdzić przydatność występujących na miejscu surowców mineralnych (Topolska 2003).

Pierwsi wyjechali włókiennicy, kilka miesięcy później dołączyli do nich specjaliści budowy dróg²⁰, którzy w Afganistanie odnieśli spektakularny sukces, jakim było wybudowanie drogi Kabul – Dżalalabad (Stachiewicz 1986; Petrus 1987; Fedirko 2006). Dzięki obecności około 30 Polaków w sercu Azji Środkowej samotność i nostalgia na obczyźnie nie były zbyt dokuczliwe. Tak można było sądzić w przededniu wyjazdu Dratha do Afganistanu. Zapewne postanowienie o pracy pod murami Hindukuszu do łatwych nie należało. Geologia Afganistanu była wówczas niezapisaną kartą, co stanowiło wyjątkową podniechęć do badań²¹. Zapewne o tym naukowym wyjeździe wiedział K. Bohdanowicz, który badał geologię obrzeży Afganistanu (Pamir, Kunlun i Góry Kopet Dag) i jego rada mogła mieć wpływ na decyzję Dratha. Naukowiec, sprawny fizycznie, a więc skłonny do wielogodzinnych badań terenowych, ze wspaniałym warsztatem zawodowym miał tam wielkie możliwości działania. Wymiar komercyjny wyjazdu – wobec założenia przez Dratha rodziny – też pewnie nie był bez znaczenia. Nie udało nam się dociec, jakie honorarium zawierał kontrakt wyjazdowy, lecz kwota musiała korelować z tą, jaką wynegocjował dr Edward Stenz, czyli 70 brytyjskich funtów szterlingów miesięcznie.

Wszyscy polscy naukowcy zatrudnieni w Afganistanie w przededniu wojny byli wykształceni na uczelniach odrodzonej Polski (Fedirko 2007a).

Zaproszenie naukowców z Polski nie było – jak wspomniano – przypadkowe. Polska nie stawiała warunków politycznych, a na to Afgańczycy byli szczególnie uczuleni. I choć kraj ten był dla Polaków daleki, nawet bardziej niżby to z mapy wynikało (nie było wówczas możliwości tranzytu przez ZSRR²²), to sposobność atrakcyjnej, nowatorskiej i zaspokajającej ambicje pracy bardzo pociągała. Obietnica władz polskich rychłego przysłania najbliższej rodziny (na wiosnę 1940 r.) zapewne wpłynęła dodatkowo motywacyjnie na decyzję wyjazdu. Małżonka i córka dr Stenza były w Afganistanie już w chwili przyjazdu Dratha. Naukowiec wyjechał z Polski 28 lipca 1939 r.

²⁰ Inżynierowie: Mieczysław Okęcki, Bolesław Chwaściński, Franciszek Wichrzycki, Andrzej Kalinowski, Wiesław Orłowski.

²¹ Wstępnego rozeznania geologicznego dokonali co prawda geolodzy niemieccy, angielscy i rosyjscy (na północy kraju), lecz o gruntownym badaniu kraju pod kątem wydobycia kopaliny użytecznych wówczas jeszcze mowy być nie mogło.

²² Jedyną możliwością dotarcia do Afganistanu była podróż – oprócz otwartej w 1939 r. linii lotniczej Lufthansy – przez brytyjskie Indie.

Polskie kontakty z Afganistanem i trudności związane z pracą w tym kraju

Afganistan nie był krajem całkowicie Polakom nieznanym. Niegdyś²³ polski król roztaczał opiekę nad chrześcijanami w Kandaharze, a imię i podobizna Jana III Sobieskiego po wiktorii wiedeńskiej (1683) były doskonale rozpoznawalne w zachodniej części kraju, przynależnej wówczas do safawidzkiej Persji. Król Jan III funkcjonował tam jako *ghazi* – Zwycięzca, pogromca Turków (Fedirko 2006). Należy także wspomnieć uczonego światowego formatu ojca Tadeusza Krusińskiego SJ, pierwszego europejskiego wielkiego eksperta spraw afgańskich i perskich, o którego publikacje ze Wschodu rywalizowały oficyny wydawnicze w całej Europie. Tadeusz Krusiński był w Azji Zachodniej w pierwszej ćwierci XVIII w. Próbował nawet dokonać regionalizacji geograficznej terytorium obecnego Afganistanu. Był jedynym wówczas wiarygodnym źródłem informacji o Afganach na naszym kontynencie, a jego znajomość Wschodu była imponująca. Tłumaczył zszokowanej Europie przyczyny upadku mocarstwowej Persji, zmiecionej z mapy świata przez jedno z plemion afgańskich Pasztunów – Ghilzajów (Fedirko 2007ab).

W maju 1928 r. doszło – jak informowała z patosem ówczesna prasa – do wizyty w Polsce króla Afganistanu Ammanulaha, który odwiedził Warszawę. W związku z tym były przypominane przez prasę i wydawnictwa różne zaszczyty polsko-afgańskie, w tym misja Polaka w służbie rosyjskiej w Afganistanie Jana Prospera Witkiewicza i jego nieprawdopodobne wyczyny na polu działalności dyplomatycznej. Polski samouk władający 19 językami, w tym biegle miejscowymi, w pojedynkę przekonał do prezentowanych przez siebie racji władcę afgańskiego emira Dosta Mohammeda – jego interlokutorem był doświadczony dyplomata i eksplorator Azji Środkowej lord Alexander Burnes, który zjawił się u Dosta w Kabulu ze stosownym orszakiem i z prezentami transportowanymi na 420 wielbłądach (Massalski 1928b, Jewsiewicki 1983, Fedirko 2006, 2008a, 2010).

W 1927 r. wyższy urzędnik polskiego MSZ hrabia Józef Potocki, jako pierwszy polski dyplomata, zawiązał do Kabulu. W 1932 r. kpt. pilot Stanisław Karpiński pokonał w dniach 2–24 października trasę rajdu długodystansowego Warszawa–Kabul w celach sportowo-propagandowych na samolocie produkcji polskiej Lublin RX-a bis (Karpiński 1935). Lot ten interesował sporą część społeczeństwa polskiego, a prasa relacjonowała go na czołowych miejscach. Być może lektura o podniebnych poczynaniach kpt. Karpińskiego była jednym z aktualnych źródeł wiedzy Dratha o kraju swej przyszłej pracy²⁴.

²³ Pod koniec XVII i na początku XVIII wieku.

²⁴ W związku z przybyciem monarchy afgańskiego do Polski ukazało się szereg wydawnictw okolicznościowych o Afganistanie, których autorami byli: prof. prof.: Władysław Massalski i Jerzy Loth,

Drath odbył podróż drogą lotniczą, lecz co do jej dokładnego przebiegu informacji są sprzeczne²⁵. Lecił niemieckimi liniami lotniczymi Lufthansa z Berlina i był prawdopodobnie pierwszym Polakiem, który osiągnął stolicę Afganistanu z Europy pasażerskim samolotem liniowym. Zjawił się w kraju Zahir Szaha²⁶ jako młody, wybitny fachowiec, pełen energii i zapału do realizacji odpowiedzialnych zadań, z których urzeczywistnieniem władze Afganistanu wiązały duże nadzieje.

Drath nie miał pracować w Afganistanie samotnie, był planowany na szefa zespołu polskich geologów. W składzie jego ekipy badawczej byli zatwierdzeni przez stosowne władze inżynierowie: Michał Konecki, Bronisław Galos, Jan Synowski i wiertacz Józef Izyk (Kołodziej 1966). Niedoszli współpracownicy docenta prawdopodobnie nie dotarli na miejsce – mieli płynąć statkiem do Karaczi²⁷ bądź Bombaju (obecnie Mumbai)²⁸ w sierpniu 1939 r.²⁹ Źródła³⁰ nie podają ich nazwisk, a pełna lista Polaków nie została opublikowana, poza liczbą obecnych na kontraktach w okresie wojennym³¹. Drath znalazł się w Afganistanie bez współpracowników, co znacznie obniżyło jego możliwości badawcze.

Rozwój polskiej „emigracji kwalifikowanej”³² do Afganistanu rokował optymistycznie mimo trudności, przed którymi przestrzegali fachowcy (Fedirko 2006). Władysław Massalski³³ (1928a) pisał: *Nie należy pokładać zbyt wielkich nadziei w naszych przyszłych stosunkach handlowych z Afganistanem. Jest to kraj daleki, biedny, i u nas prawie jeszcze nieznan. Uprowadziły nas w tym względzie inne państwa, a w ostatnich czasach przede wszystkim Sowiety i Niemcy, które posiadają w Kabule liczne kolonie i pozyskują coraz większe wpływy. Nie ulega jednak wątpliwości, że działając ostrożnie i umiejętnie*

a także Marian Uzdownski, Wassan-Girej Dżabagi i Józef Potocki. Pierwszej charakterystyki Afganistanu w polskiej literaturze naukowej dokonał jeszcze w XIX w. w kilku obszernych artykułach geograf Wacław Nałkowski. Zawarł w nich uwagi dotyczące m.in. geologii kraju. Lektura ta była zapewne podstawową w merytorycznym przygotowaniu się A. Dratha do wyjazdu (Nałkowski 1879, 1885, 1890, 1901a, b).

²⁵ Prof. A. Walaszek podaje, że pokonał trasę: Berlin–Karaczi (Walaszek 1981). Prof. E. Kołodziej sugeruje, że skorzystał z nowo otwartej linii lotniczej Lufthansy Berlin–Bagdad–Teheran–Kabul (Kołodziej 1966).

²⁶ Zahir Szah Muhammad – król Afganistanu, panował w latach 1933–1973, żył w latach 1914–2007.

²⁷ Dziś 18-milionowa stolica prow. Sindh w Pakistanie nad Oceanem Indyjskim.

²⁸ Bombaj – od 1995 r. Mumbai, gospodarcza stolica Indii, główne miasto stanu Maharasztra, wielki port, aglomeracja ponad 20-milionowa.

²⁹ Zarówno Karaczi, jak i Bombaj – przed II wojną należały do Indii Brytyjskich.

³⁰ Akta Departamentu Konsularnego MSZ, teczki 44–45.

³¹ Pod koniec sierpnia 1939 r. w przededniu wybuchu wojny polska kolonia liczyła ponad 30 osób (według prof. Walaszka 31 (Walaszek 1981)). Będący wówczas w Afganistanie Edward Stenz podaje liczbę 32 osób, w tym 5 kobiet i 4 dzieci (Stenz 1944).

³² Termin wprowadzony do literatury przez prof. Adama Walaszka z UJ (Walaszek 1981).

³³ Władysław Massalski był profesorem geografii gospodarczej i turkiestanoznawstwa na Uniwersytecie w Taszkencie (do 1924 r.), wybitnym znawcą i badaczem Azji Środkowej, autorem jednej z najlepszych monografii pt. *Turkiestanski kraj* (wyd. 1913 Petersburg, po rosyjsku), szefował w latach 1928–1932 Polskiemu Towarzystwu Geograficznemu. Rosyjska nauka próbuje go zawłaszczyć (Azatjan i in. 1979), choć jego polskość jest bezsporna. Był założycielem Instytutu Wschodniego i Towarzystwa Azjatyckiego.

*zdołamy wywalczyć tam stanowisko godne państwa, jakim jest Polska. Niezbędnym warunkiem powodzenia jest gruntowna znajomość kraju i panujących tam stosunków – znajomość, której my, niestety, na razie nie posiadamy*³⁴.

Odmienność kulturowa, etniczna hierarchiczność, mocno zakorzeniony trybalizm, skrajnie różne od naszych systemy wartości i trudny charakter mieszkańców (Fedirko 2008b) w połączeniu z wyznawaną religią stanowiły dla cudzoziemców wielką barierę w porozumiewaniu się z autochtonami. Zresztą powyższe imponderabilia od setek lat stanowią o odmienności mentalnej mieszkańców, z którymi przedstawicielom kręgu euroatlantyckiego porozumieć się niełatwo i często rzeczy dla nas oczywiste stanowią w oczach Afgańczyków niezrozumiałą aberrację. Tych trudności współpracy z Afgańczykami A. Drath nie przewidział. Dr Edward Stenz (1949) wspominał: *trudności współżycia i współpracy w Afganistanie były bardzo ciężkie i nieobliczalne, a wyniki niespodziewanie małe w stosunku do włożonej energii*.

Badania w Afganistanie

Drath zjawiał się w kraju Zahir Szaha jako wybitny fachowiec pełen zapału do realizacji powierzonych zadań, z których urzeczywistnieniem Afganistan wiązał duże nadzieje. Jak podaje Tadeusz Bocheński (1950), Drath natychmiast po podróży podjął pracę w Afganistanie. W oczekiwaniu na resztę grupy polskich geologów pomocnikami docenta zostało dwóch Afgańczyków: geolog i inżynier górniczy. Priorytetem afgańskich władz było poszukiwanie kopalni energetycznych, przede wszystkim węgla. A ten w Afganistanie jest geologicznie nierozłączny z warstwami jurajskimi, tzw. serią „Saigan”. Jak zauważył doc. Zbigniew Rubinowski³⁵ (1961) znający Afganistan z autopsji: *Jura wykształcona jest w naprzemianległych osadach lagunowo-kontynentalnych i morskich. W seriach łupkowo-piaskowcowych występują pokłady zazwyczaj węgla brunatnych, miejscami jednak, głównie na skutek tektoniki i metamorfizmu, przechodzą one w węgle kamienne nieraz o wysokiej kaloryczności i własnościach koksujących. Grubość pokładów wynosi od kilku do kilkunastu, rzadziej kilkudziesięciu metrów. Serie produktywne jury odstawiające się zazwyczaj w górach są lokalnie silnie sfaldowane i zaburzone*. Profesor Bohdanowicz (1952) ocenił, że seria ta odpowiada produktywnym warstwom węglowym zagłębi Pamiru Fergańskiego i Uzgeńskiego.

Nie znalazłszy paliw kopalnych w okolicy Kabulu, Drath zaproponował władzom afgańskim przeniesienie badań na północ kraju, do Turkiestanu Afgańskiego

³⁴ Zachowano oryginalną pisownię.

³⁵ Doc. dr Zbigniew Rubinowski (1929–1997), geolog z Kielc, speleolog, alpinista, zdobywca Noszaka (7492 m n.p.m.) najwyższego punktu topograficznego w Afganistanie, w głównej grani Hindukuszu Wysokiego (27 VIII 1960).

i w górskie partie Hindukuszu, gdzie jurajska seria często występuje. Wobec trudności komunikacyjnych zasugerował wstępne zdjęcia terenowe z powietrza. Otrzymał zgodę i do dyspozycji trzy samoloty, które przez okres tygodnia wykonały wielokrotne obloty (Fedirko 2010). Po tym prowadził badania terenowe w miejscach wstępnie wyselekcjonowanych drogą lotniczą aż do opadów śniegu. W ich trakcie miał wypadek, czego następstwem była sześciotygodniowa hospitalizacja. W szpitalu opracowywał wyniki swych badań hindukuskich. Po odzyskaniu zdrowia prowadził i opiniował na zlecenie Ministerstwa Górnictwa różnorakie projekty, *badania, ekspertyzy, opracowania, wykazując w każdym wypadku wielką inicjatywę, ogromną pracowitość oraz sumienność w podejściu do zagadnienia, przez co uzyskiwał wielkie wyniki – i co za tym idzie – wielkie uznanie i zaufanie* (Bocheński 1950).

Ze względu na zastosowanie nowatorskiej metody, można uważać Dratha za pioniera badań fotogeologicznych (Graniczny i in. 2008, Fedirko 2010). Był także – mimowolnie, ze względu na charakter pracy – jednym z prekursorów turystyki kwalifikowanej (górskiej)³⁶. Wędrował po górach na północ od Kabulu i w Badahszanie, poszukując kopalin palnych w latach 1939 i 1940. Czy te geologiczne eksploracje prowadził sam, czy też z udziałem innych Polaków, nie udało się ustalić.

Wyników swych afgańskich badań Drath nie zdążył opublikować. Jeden z jego następców, geolog i alpinista Z. Rubinowski (1961) przypominał po prawie 20 latach: *Największe zasoby węgla kamiennego [w Afganistanie], zbadane przez Adama Dratha, znajdują się jednak w niedostępnej obecnie dla komunikacji, wschodniej części łańcucha Tirband-i-Turkiestan, w rejonie miejscowości Kalasakari, Sziszawalang i Chail (prow. Mazar-i-Szerif). Węgiel kamienny występuje tu we właściwej serii Saigan. Zasoby oceniane są na 60 mln ton.*

Drath został zakontraktowany jako geolog rządowy. Pracował na tym stanowisku do 1940 roku³⁷. Pracodawcy afgańscy musieli być z jego osiągnięć zadowoleni, skoro przygotowano dlań nową umowę, precyzując zarówno kompetencje naukowe, jak i – co ważne, zwłaszcza pod Hindukuszem – uprawnienia decyzyjne. Adam Drath został Naczelnym Geologiem Ministerstwa Górnictwa Królestwa Afganistanu. Poza okolicami Kabulu prowadził badania w kilku prowincjach kraju: Ghazni, Nimruz, Badhis, Baglan, Balkh, Badakhshan (Graniczny i in. 2008).

³⁶ Z intensywną turystyką górską w Afganistanie wiąże się nazwisko drogowca będącego tam na kontrakcie, dr. inż. Bolesława Chwaścińskiego, znającego osobiście Dratha. Był on kierownikiem pierwszej polskiej wyprawy wysokogórskiej w Hindukusz (1960), której uczestnikiem był wspomniany wcześniej Z. Rubinowski. Polacy w ponad siedemdziesięciu wyprawach wysokogórskich w latach 60. i 70. XX w. odnieśli wiele spektakularnych sukcesów, a krakowianin Jerzy Wala uchodził za najwybitniejszego eksperta i znawcę tego pasma na świecie (Fedirko 2010).

³⁷ Tu autorzy nie są zgodni: według Sulimy-Samujłło (1979) okres pierwszego kontraktu to lata 1939–1940, według innych 1939–1942, jeszcze inni pomijają daty, informując jedynie, że po wygaśnięciu pierwszego kontraktu podpisał drugi (np. Bocheński 1950).

Na pamięć zasługuje też patriotyczna postawa polskiej społeczności w Afganistanie w czasie II wojny światowej. Polacy nie zapomnieli, że są synami Narodu tragicznie dotkniętego przez los. Ich możliwości działania w celu zrzućenia jarzma agresorów były bardzo niewielkie³⁸, osiągnięcia mogły jednak imponować (Fedirko 2006). Z inicjatywy Jastrzębskiego i Dratha polska grupa opodatkowała się na rzecz Funduszu Obrony Narodowej. Do 1942 r. zebrała ponad 800 brytyjskich funtów³⁹. Kwotę przekazano Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie (Stenz 1944).

Śmierć geologa

W czerwcu 1942 r. Adam Drath udał się w podróż naukowo-badawczą na zachód kraju, na pustynię Khash. Pokonał ponad 1000 km z Kabulu, przez Ghazni, Kandahar, Girishk i Dilaram, pewnie wówczas nie najlepszym (Kasowicz 1993), choć głównym traktem⁴⁰ w Afganistanie. Celem jego eskapady było poszukiwanie złóż soli. W trakcie prac zmarł nagle 5 lipca 1942 r. Przyczyną śmierci był prawdopodobnie udar słoneczny – ekstremalne dobowe amplitudy na pustyniach afgańskich przekraczają w lecie 50°C.

Doc. dr hab. inż. Adam Drath spoczywa w międzynarodowym towarzystwie na cmentarzu chrześcijańskim w Farah⁴¹, stolicy prowincji znanej już Polakom od czasu słynnej wizyty Jana Witkiewicza w 1838 r. Mikrokolonia polska w Kabulu była wstrząśnięta tragiczną wiadomością, *niepospolitymi bowiem zaletami charakteru potrafił zjednać sobie wszystkich* (Bocheński 1950).

Na Akademię Górniczą wiadomość o jego śmierci dotarła dopiero w lutym 1943 r. (Bocheński 1950). Wstrząsnęła przyjaciółmi pogłębiając fatalne nastroje okupacyjne. Nie miał już zobaczyć Drath ani rodziny, ani Akademii, ani Ojczyzny.

Prof. Jerzy Jaros (1992) z AGH zaliczył Adama Dratha do najwybitniejszych ludzi polskiego górnictwa, obok postaci tej miary co Stanisław Staszic, Ignacy Domeyko czy

³⁸ B. Chwaściński zerwał kontrakt i udał się do Wielkiej Brytanii, by walczyć z Niemcami jako pilot RAF-u.

³⁹ Kwota w brytyjskich funtach szterlingach odpowiadająca uposażeniu rocznemu wybitnego fachowca.

⁴⁰ W Afganistanie nie było wówczas i nie ma do dziś komunikacji kolejowej (tylko na północy kraju kilka kilometrów torów na stacji przeładunkowej Hajratan na granicy z Uzbekistanem, wybudowane w okresie sowieckiej interwencji na potrzeby głównie wojskowe). Drogę z nawierzchnią twardą Kabul–Kandahar–Herat wykonali w latach 60. XX wieku Amerykanie.

⁴¹ M. Kałuski (brak roku wydania) przypuszcza, że A. Drath był pierwszym Polakiem zmarłym i pochowanym w Afganistanie. Zapewne nie, gdyż w IV dekadzie XIX wieku walczyło i ginęło pod Heratem w służbie perskiej wielu Polaków (Fedirko 2007c), w tym gen. Izidor Borowski, lecz on, jako bohater narodowy Persji, spoczął na perskiej ziemi. Kilkunastoarowy cmentarz chrześcijański w Farah jest miejscem spoczynku głównie Europejczyków. Podczas wojny zmarło w Afganistanie trzech Polaków, obok A. Dratha także inż. L. Mika (1890–1945) i J. Telatycki (1914–1943).

Witold Zglenicki⁴². Jego rodzima uczelnia wspomina go w wydawnictwach okolicznościowych (Samujłło, Słownik 1965; Waclawik 1999; Pikoń 2004). Wśród polskich dokonań w Afganistanie aktywność Dratha zajmuje poczesne miejsce (Petrus 1974, 1987; Strzelczyk 2002; Fedirko *passim*). Śmierć Dratha dopisano do listy strat kultury polskiej w okresie II wojny światowej (Olszewicz 1947)⁴³.

Kilka lat po śmierci geologa Tadeusz Bocheński takimi słowy wspominał swego przyjaciela: *My zachowamy w pamięci jego postać, był bowiem pod każdym względem wzorem. Charakter mocny, nieugięty, indywidualność silna, nie znająca kompromisów, idąca zawsze do celu drogą prostą. Wszelkie przeszkody i trudności zwalczał z niezachwianą pogodą ducha, w pracy wydawał się być niezdolny, często wzbudzając w nas zdumienie Swą wytrwałością. Surowy i wymagający w stosunku do Siebie, był również wymagający dla innych, lecz równocześnie pełen wyrozumiałości. Gdy ktoś raz zdobył jego zaufanie, mógł zawsze liczyć na jego chętną pomoc. Niezrównany, oddany przyjaciel i szlachetny w każdej okoliczności człowiek. Ze zgonem dr Dratha odszedł człowiek wielkiego ducha. Ponieśliśmy wszyscy wielką stratę!* (Bocheński 1950).

W miejscu wiecznego spoczynku Adama Dratha w Farah tablica nagrobna informuje: *Ś. p. Dr Adam Drath – inżynier górnik, docent Akademii Górniczej w Krakowie Geolog Naczelny Ministerstwa Górnictwa Królestwa Afganistanu, urodzony w 1904 r. w Sieniawie – zmarł 5.VII.1942 r. na „Pustyni Khash”* (Kasowicz 1993).

Spis publikacji Adama Dratha (Bocheński 1950, uzupełnione)

- Drath A., Mitera Z., 1931, *Metody badań geosejsmicznych*, Przemysł Naftowy, z. 1, 2, 3, 4.
- Drath A., Stutzer O., 1931, *Über eine in Abbau befindliche altmesozoische Braunkohle Polens*, Braunkohle Zeitschrift.
- Drath A., 1934, *Pomiar i praktyczne znaczenie porowatości i przepuszczalności skał ropo- nośnych*, Przemysł Naftowy, z. 4, 5.
- Drath A., 1935, *Węgiel brunatny kopalni „Zygmunt” w Porębie koło Zawiercia*, Wydanie z zapomogi Akademii Nauk Technicznych, Warszawa, 115 s.
- Drath A., Jaskólski S., 1936, *Badania petrograficzne węgla pokładu Otto, kop. Radzionków, Górny Śląsk*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego, t. XII, s. 685–770.
- Drath A., 1937a, *Stosowana petrografia węgla na usługach przemysłu węglowego w Niem- czech i w Polsce*, Przegląd Górniczno-Hutniczy, t. XXIX, z. 2, s. 53–63.

⁴² Witold Zglenicki (1850–1904), prowadził badania nad wydobywaniem ropy naftowej w basenie Morza Kaspijskiego (Półwysep Apszeroński). Jako pierwszy zaproponował i zrealizował prowadzenie eksploatacji złóż ropośnych pod dnem morza. Zgromadził ogromny majątek, który zapisał Kasie im. Mianowskiego, instytucji, która zapisała się złotymi zgłoskami w subsydiowaniu polskich badań naukowych (Chodubski 1984).

⁴³ Zastanawia brak nazwiska geologa na liście sporządzonej przez Bolewskiego i Pierzchałę (1989), Bolewski przecież Dratha znał osobiście.

- Drath A., 1937b, *Występowanie molibdenitu w powiecie sarnieńskim na Wołyniu*, Hutnik, r. IX, z. 11, s. 535–533.
- Drath A., 1938a, *Rozwój petrograficzny metod badania węgla*, *Życie Techniczne*, s. 1–8.
- Drath A., 1938b, *Molibden. Minerale. Złoża. Przeróbka kruszców. Zastosowania przemysłowe. Produkcja. Ceny*, *Przegląd Mechaniczny*, t. IV, z. 7/8, 10, 11/12.
- Drath A., 1938c, *Petrografia węgla kamiennych*, Monografia Górnictwa Polskiego Zagłębia Węglowego, t. II, *Przeróbka Mechaniczna Węgla*, s. 9–29 (także *Orbis*, Kraków 1938 – niewzględnione przez Bocheńskiego).
- Drath A., 1939a, *Problem koksowania węgla w świetle wyników badań petrograficznych węgla*, *Życie Techniczne*, nr 1/2, s. 3–12.
- Drath A., 1939b, *Badania petrograficzne boghedu z kopalni Radzionków, Górny Śląsk, Petrographic investigations in the boghead coal from the Radzionków mine*, Upper Silesia, *Biuletyn P.I.G.*, nr 21, Warszawa.

Literatura

- Akademia Górnicza w Krakowie*, 1935, *R.A. 1935/36; rok siedemnasty*, Kraków, nakładem Akademii Górniczej.
- Akademia Górnicza w Krakowie*, 1937, *R.A. 1937/38, rok dziewiętnasty*, Kraków, nakładem Akademii Górniczej.
- Azatjan A.A., Bielów M.I., Gwozdziecki N.A., Kamanin L.G., Murzajew E.M., Jugaj R.L., 1979, *Historia poznania radzieckiej Azji*, PWN, Warszawa.
- Białas S., Szybiński A. 1959, *Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie w latach 1919–1959, Kronika*, AGH, t. I, Kraków.
- Bocheński T. 1950, *Adam Drath (1904–1942)*, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego* za 1949 r., XIX (1), 21–26.
- Bohdanowicz K., 1952, *Surowce mineralne świata*, *Prace Państwowego Instytutu Geologicznego*, Warszawa.
- Bolewski A. 1994, *Osiągnięcia Akademii Górniczej w Krakowie w okresie 1919–1939: Z kart historii*, *Biuletyn Informacyjny Pracowników*, 6–7, 5–8.
- Bolewski A., Pierzchała H., 1989, *Losy polskich pracowników nauki w latach 1939–1945, Straty osobowe*, Ossolineum.
- Chodubski A., 1984, *Witold Zglenicki, polski Nobel 1850–1904*, *Towarzystwo Naukowe Płockie*, Płock.
- Fedirko J. 2006, *Polacy w Afganistanie. Cztery lata polskiej obecności w kraju Hindukuszu*, maszynopis.
- Fedirko J., 2007a, *Afganistan w polskich badaniach naukowych. Zarys chronologii i problematyki*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, IV (1), 211–236.
- Fedirko J., 2007b, *Pierwszy informator Europy o Afganach, Ojciec Tadeusz Krusiński: Krakowski uczoney, misjonarz*, *Alma Mater*, 93, 83–85.

- Fedirko J., 2007c, *Tragiczny bohater wyprawy herackiej, Generał Izydor Borowski*, Alma Mater, 94, 121–125.
- Fedirko J., 2008a, *Szalony plan wyzwolenia Polski, Jan Prosper Witkiewicz a Afganistan*, cz. I, Alma Mater, 102, 27–27; cz. II, Alma Mater, 103, 63–67; cz. III, Alma Mater, 104–105, 31–35.
- Fedirko J., 2008b, *Etniczno-kulturowe uwarunkowania procesów politycznych w Afganistanie* [w:] A. Kapiszewski (red.), *Świat arabski w procesie przemian. Zmiany społeczne i kulturowe oraz reformy polityczne*, Księgarnia Akademicka, Kraków, 129–140.
- Fedirko J., 2010, *Jerzy Wala – znawca gór wysokich*, Prace Geograficzne, 123, 7–30.
- Grad T. 1983, *Wartość materiałów Karola Bohdanowicza w badaniach nad kulturą ludów Azji Środkowej* [w:] Z. Jasiewicz (red.), *Kultura i życie społeczne Azji Środkowej, Z polskich badań dawnych i współczesnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 45–59.
- Graniczny M., Kacprzak J., Urban H., 2008, *Nasi w Afganistanie, jeszcze jeden niezwykle życiorys geologa – Adam Drath, (1904–1942)*, Przegląd Geologiczny, 56, (8/2), 755–757.
- Historia Akademii Górniczo-Hutniczej, Geneza powstania Uczelni*, [b.d.w.], <http://www.agh.edu.pl/uczelnia/historia/historiaAGHcd.php> (dostęp: maj 2010).
- Jaros J., 1992, „*Salamandra*” – *pamięci kolegów górników (7)*, Adam Drath, Przegląd Górniczy, 48 (12), 18–25.
- Jewsiewicki W., 1983, *Baty: O Janie Witkiewiczu 1808–1839*, PIW, Warszawa.
- Kałuski M., *Polacy w Afganistanie*, <http://przeglad.australink.pl/literatura/sladami/kaluski12.pdf> (dostęp: maj 2010).
- Karpiński S., 1935, *Polskie skrzydła w moich lotach długodystansowych*, Książnica-Atlas, Lwów.
- Kasowicz J., 1993, *Sieniawa – Farah. Notatki afgańskie z lat sześćdziesiątych*, Przegląd Geodezyjny, LXV (11), 18–21.
- Kołodziej E., 1966, *Tradycje polsko-afgańskiej współpracy*, Życie Gospodarcze, 21(27), 772–782.
- Kronika i Spis Absolwentów Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica 1919–1979, 1. Pion Górniczy*, 1979, AGH, Kraków.
- Księga Urodzeń Parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Sieniawie*.
- Manecki A., [b.d.w.], *Zarys historii Wydziału Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska w 50-lecie zorganizowanych studiów geologicznych w Akademii Górniczo-Hutniczej, Nauki geologiczne u początków Akademii Górniczej*.
- Massalski W., 1928a, *Dookoła Afganistanu*, Wiedza i Życie, III (6), 377–387.
- Massalski W., 1928b, *Pierwszy Polak w Afganistanie*, Przegląd Geograficzny, 8, 3–15.
- Mikulski Z., Molga M., Rojecki A., Zych S., 1956, *Prof. dr E. Stenz*, Przegląd Geofizyczny, I (IX) (3–4), 148–154.
- Nałkowski W., 1879, *Afganistan, Zarys porównawczo-geograficzny*, Przegląd Polski, XIII (52), 27–65.
- Nałkowski W., 1885, *Afganistan i jego stanowisko geograficzno-dziejowe*, Ateneum, Pismo Naukowe i Literackie, XXXVIII (2), 431–452; III (3), 99–119.
- Nałkowski W. (WN) 1890, *Afganistan*, hasło [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. 1–2, Warszawa.

- Nałkowski W., 1901a, *Hindu Kusz*, hasło [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. 27–28, Warszawa.
- Nałkowski W., 1901b, *Afganistan i jego stanowisko geograficzno-dziejowe* [w:] W. Nałkowski, *Ziemia i człowiek, szkice i studia geograficzne*, Wyd. J. Fiszer, Warszawa.
- Olszewicz B., 1947, *Lista strat kultury polskiej (1. IX. 1939–11. I. 1946)*, Wydawnictwo S. Arct, Warszawa 1947.
- Petrus J., 1987, *Afganistan, zarys dziejów*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Pikoń K. (red.), 2004, *Wielka Księga 85-lecia Akademii Górniczo-Hutniczej*, Gliwice.
- Rubinowski Z., 1961, *Organizacja służby geologicznej i rozpoznanie zasobów surowców mineralnych w Afganistanie*, Geologia za Granicą, 1, 55–64.
- Samujłło J., Słownik J., 1965, *Adam Drath (1904–1942)* [w:] M. Odlanicki-Poczobutt (red.), *Życiorysy profesorów i asystentów Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie w latach 1919–1964*, AGH, Kraków, 70–72.
- Słabczyński W.T., 1992, *Słownik podróżników polskich*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Stachiewicz J., 1986, *Dookoła Azji, rozmowa z Januszem Fedirko*, Nowiny, 5 XII.
- Stenz E., 1944, *Polacy w Afganistanie*, Polak w Indiach, r. II, nr 22 (32), Bombaj, 15 XI.
- Stenz E., 1949, *Służba meteorologiczna w Afganistanie*, Gazeta Obserwatora P.I.H.M., 2 (14), 1–4.
- Stenz E., 1951, *Profesor dr Władysław Gorczyński*, Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny 1950–1951, 51, 1–10.
- Sulima-Samujłło J., 1979 [w:] H. Filcek (red.), *Księga wychowanków i wychowawców Akademii Górniczej w Krakowie (1919–1949)*, AGH im. Stanisława Staszica, 37–38.
- Strzelczyk J., 2002, *Budowniczości i niszczyliście*, Rzeczpospolita, 5–6 I 2002.
- Topolska M.B., 2003, hasło: *Jastrzębski Zbigniew Damazy* [w:] K. Dopierała (red.), *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*, t. II, Toruń.
- Wacławik J., 1999, *Kronika Wydziału Górniczego 1919–1999*, Wydawnictwo Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Kraków, 31–35.
- Walaszek A., 1979, *E. Stenz. Badacz Afganistanu*. Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2, 423–425.
- Walaszek A., 1981, *Polska „emigracja kwalifikowana” do Afganistanu 1937–1939*, Przegląd Polonijny, 4, s. 123–131.
- Wójcik Z., 1997, *Karol Bohdanowicz, Szkic portretu badacza Azji*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oficyna Wydawnicza „Biblioteka Zesłańca”, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa–Wrocław.
- http://www.biuletyn.agh.edu.pl/arch_bip/_2001/96/20_96/html (dostęp: maj 2010).

Anna Fedirko
Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu
Uniwersytet Jagielloński
ul. Gronostajowa, 30-387 Kraków
e-mail: mal23@o2.pl

Janusz Fedirko
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
ul. Gronostajowa, 30-387 Kraków
e-mail: j-fedirko@o2.pl